

Писарєва Елла Анатоліївна

к.ю.н., доцент, в.о. завідувача кафедри цивільного права і процесу

Донецького національного університету імені Василя Стуса

ДО ПИТАННЯ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ОСІБ, ЯКІ Є ПОТЕРПІЛИМИ ВНАСЛІДОК ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

Згідно статті 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Одним із проявів виконання цього обов'язку є створення державою ефективної системи захисту прав і свобод людини.

Одним із дієвих способів захисту порушених прав виступає відшкодування завданої майнової і моральної шкоди, метою якого є забезпечення найбільш повного поновлення порушених прав за рахунок заподіювача шкоди або інших осіб, на яких законом покладений обов'язок відшкодування завданої шкоди.

Російська агресія проти України, яка розпочалася ще у лютому 2014 року, а через вісім років перейшла у фазу широкомасштабних воєнних дій на всій території України, призвела до збитків, ушкоджень і руйнувань у розмірі на суму сотень мільярдів доларів США. Як зазначають фахівці, «на сьогодні немає жодного громадянина чи бізнесу, який би тією чи іншою мірою не постраждав від військових дій на території України, чи то мова про прямі збитки, чи втрати від загального негативного впливу на економіку та ситуацію в державі» [1].

Особи звертаються за захистом порушених прав збройною агресією рф до національних судів ще з 2014 року, пред'являючи вимоги про відшкодування завданої шкоди до країни-агресора. Але задоволення вимог позивачів за такими справами стало можливим після прийняття 14 квітня 2022 р. Верховним Судом постанови у справі № 308/9708/19, де зазначається про

відсутність судового імунітету рф у справах про відшкодування шкоди, заподіяної державою-агресором [2]. Концепція судового імунітету держави діє в міжнародному праві, що уніфіковано у двох конвенціях: Європейській конвенції про імунітет держав, прийнятій Радою Європи 16 травня 1972 р., та Конвенції ООН про юрисдикційні імунітети держав та їх власності, прийнятій резолюцією 59/38 Генеральної Асамблеї 2 грудня 2004 р., і передбачає непідсудність держави в національних судах іншої держави, тобто відповідна країна може стати відповідачем у справі лише з власної згоди. Відповідне положення закріплено у статті 79 Закону України «Про міжнародне приватне право». Обидві Конвенції передбачають, що договірна держава не може посылатися на імунітет від юрисдикції при розгляді справи в суді іншої Договірної держави, який зазвичай має компетенцію розглядати справи, які стосуються грошової компенсації (відшкодування) у разі смерті чи заподіяння тілесного ушкодження особі чи заподіяння шкоди майну або його втрати в результаті дій чи бездіяльності держави, якщо така дія чи бездіяльність мали місце повністю або частково на території держави суду. Виходячи з того, що російська федерація вийшла за межі своїх суверенних прав, оскільки вона втручається шляхом збройної агресії в іншу країну, заперечує суверенітет України та вчиняє щодо неї загарбницьку війну, жодних зобов'язань поважати та дотримуватися суверенітету цієї країни немає, а отже це дає підстави не застосовувати (ігнорувати) принцип імунітету держави та розглядати справи про відшкодування шкоди, заподіяної фізичній особі в результаті збройної агресії рф, за позовом, поданим саме до цієї іноземної країни після початку війни в Україні (з 2014 року), де відповідачем визначено російську федерацію.

Розгляд таких справ відбувається на підставі загальних положень про відшкодування шкоди, але «відшкодування збитків від повномасштабної війни, яку веде проти України російська федерація, вказує на необхідність удосконалення інструментарію, що застосовувався до цього, та необхідність пошуку інших підходів до відшкодування шкоди» [1]. На сьогодні розроблені

та подані на розгляд Верховної Ради України два законопроекти, які стосуються відшкодування шкоди постраждалим від збройної агресії рф.

Так, проект Закону України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією Російської Федерації» від 24 березня 2022 р. №7198 визначає правові та організаційні засади надання компенсації за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією Російської Федерації з дня набрання чинності Указом Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64 «Про введення воєнного стану в Україні» (далі – Закон №7198) [3]. Мета цього законопроекту полягає у забезпеченні компенсації громадянам України за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією рф, а також зборі інформації для майбутніх позовів держави Україна до Російської Федерації у зв'язку з військовою агресією останньої [4].

Під компенсацією за цим законопроектом розуміється відшкодування майнової шкоди за пошкоджений та/або знищений об'єкт нерухомого майна, завданої внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією рф. Така компенсація надається у порядку черговості за поданням заяви до Комісії з розгляду питань щодо надання компенсації у вигляді: а) грошової компенсації шляхом перерахування грошових коштів на поточний рахунок отримувача компенсації; б) об'єкта нерухомого майна шляхом фінансування його будівництва; в) фінансування виконання будівельних робіт з відновлення пошкодженого спільного майна багатоквартирного будинку. Джерелом фінансування компенсації є фонд відновлення майна та зруйнованої інфраструктури України у зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації; міжнародна технічна та/або

поворотна або безповоротна фінансова допомога; інші джерела, не заборонені законодавством України.

Отримувачами компенсації можуть бути громадяни України, які є: власниками пошкоджених та/або знищених об'єктів нерухомого майна; особами, які здійснили інвестування та фінансування будівництва об'єктів житлового будівництва щодо яких отримано право на виконання будівельних робіт та які не прийнято в експлуатацію; членами житлово-будівельних (житлових) кооперативів, які викупили квартиру, інше житлове приміщення кооперативу, але не оформили право власності на нього; спадкоємцями вищезазначених осіб; а також об'єднання співвласників багатоквартирних будинків, управителі багатоквартирних будинків, житлово-будівельними (житловими) кооперативами, які здійснюють утримання відповідних будинків, щодо відновлення пошкодженого спільного майна багатоквартирного будинку.

У проєкті Закону №7198 передбачено створення Державного реєстру майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією рф як єдиної державної інформаційно-комунікаційної системи, що призначена для збирання, накопичення, обліку, обробки, зберігання та захисту інформації (документів) про майно, яке пошкоджене та знищене внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією російської федерації, власників такого майна, компенсацію за пошкодження та знищення такого об'єкта та іншу інформацію (документи), визначену Законом.

Проектом Закону України «Про відшкодування шкоди завданої потерпілому внаслідок збройної агресії Російської Федерації» від 17 травня 2022 р. №7385 (далі – Закон №7385) [5] визначаються особливості державної політики щодо відшкодування у повному обсязі шкоди, заподіяної збройною агресією російської федерації. На думку розробників проєкту прийняття вказаного Закону створить основу для впровадження на державному рівні

механізмів повного відшкодування шкоди потерпілим, завданої збройною агресією рф, починаючи з 2014 року [6].

У Законі №7385 пропонується встановити повне відшкодування шкоди не тільки фізичній особі, якій збройною агресією російської федерації завдано моральної, фізичної та/або майнової шкоди, але й юридичній особі приватного права, фізичній особі – підприємцю, яким збройною агресією рф завдано майнової шкоди. З цією метою пропонується створити Реєстр потерпілих внаслідок збройної агресії як єдину державну інформаційно-телекомунікаційну систему, яка, зокрема, призначена для збирання, накопичення, обробки, зберігання та захисту інформації про потерпілих внаслідок збройної агресії рф та завданих ним збитків тощо. Право відшкодування заподіяної шкоди мають також спадкоємці (правонаступники) потерпілих внаслідок збройної агресії рф.

Для керівництва та управління системою відшкодування шкоди, у тому числі, провадження акумуляції та обліку коштів, наданих державі Україна на підставі міжнародних договорів (за рахунок заарештованих активів), здійснення виплати (відшкодування), підготовки документів та здійснення розрахунків для виплат, контролю за цільовим використанням коштів створюється спеціальний державний орган – Фонд відшкодування шкоди, завданої потерпілому внаслідок збройної агресії Російської Федерації.

Закон №7385 визначає види шкоди, яка завдана особам збройною агресією рф, і яка підлягає відшкодуванню: шкода заподіяна здоров'ю потерпілого або в разі його смерті внаслідок такої агресії; шкода заподіяна майну фізичної особи внаслідок збройної агресії рф; шкода заподіяна фізичній особі, яка була вимушена залишити або покинути своє місце проживання (внутрішньо переміщена особа) внаслідок збройної агресії рф; моральна шкода заподіяна фізичній особі внаслідок збройної агресії рф; шкода заподіяна майну юридичної особи, фізичної особи-підприємця внаслідок збройної агресії рф.

У законопроекті зазначається, що під майновою шкодою слід розуміти (збитки) втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням

майна, а також витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права (реальні, або прямі збитки) та доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене (упущена вигода, або непрямі збитки). При цьому у Законі №7385 не зазначається, що розуміється під моральною шкодою саме в контексті цього Закону, а також не передбачається відшкодування моральної шкоди юридичним особам і особам-підприємцям.

Джерелами забезпечення відшкодування шкоди, завданою збройною агресією російської федерації, згідно законопроекту, є: кошти та інше майно держави-агресора та її резидентів, інших осіб, протиправні дії яких призвели до збройної агресії проти України; внески юридичних та фізичних осіб; цільові гранти, надані іншими державами, міжнародними організаціями, фондами, що здійснюють розподіл та надання таких грантів; кошти та майно у формі благодійної, гуманітарної та технічної допомоги, у тому числі переданих від іноземних держав, міждержавних, міжурядових та міжнародних організацій; інші джерела фінансування, не заборонені законодавством.

Відшкодування здійснюється шляхом перерахування грошових коштів на користь потерпілої особи або її представників. При цьому розмір відшкодування зменшується на розмір компенсації, яка була виплачена потерпілій особі за рахунок державного бюджету України, у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Таким чином, розробка зазначених законопроектів поряд із прийняттям інших нормативних актів свідчать про реальні наміри влади вирішити питання впровадження дієвих інструментів державної підтримки та захисту прав осіб, які є потерпілими внаслідок збройної агресії російської федерації, яка розпочалась у лютому 2014 р.

Джерела:

1. Валендюк О., Гнатюк М. Окремі аспекти відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок військової агресії російської федерації проти України.

URL: <https://pravo.ua/okremi-aspekty-vidshkoduvannia-shkody-zavdanoi->

vnaslidok-viiskovoi-ahresii-rosiiskoi-federatsii-proti-ukrainy/

2. Постанова Верховного Суду від 14 квітня 2022 року по справі № 308/9708/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104086064>

3. Проект Закону України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією Російської Федерації» від 24 березня 2022 р. №7198. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1248275>

4. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією Російської Федерації» від 24 березня 2022 р. №7198. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1248278>

5. Проект Закону України «Про відшкодування шкоди завданої потерпілому внаслідок збройної агресії Російської Федерації» від 17 травня 2022 р. №7385. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1306069>

6. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про відшкодування шкоди завданої потерпілому внаслідок збройної агресії Російської Федерації» від 17 травня 2022 р. №7385. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1306073>